

Włodzimierz Appel

(Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland)
<https://orcid.org/0000-0001-6051-5530>
 e-mail: wzappel@umk.pl

Kontrowersje wokół epitafium Władysława Białego i daty jego śmierci

*Controversies Over an Epitaph of Władysław The White
and the Date of His Death*

ABSTRACT

The article discusses controversies over an inscription on Władysław The White's tombstone, who died in 1388 and was buried in Dijon Cathedral. The author refutes current findings concerning the date of the duke's death and concludes that if one considers *Vladislaus Albus obiit decimum diem ante Kalenda Martias* 1388 r. then, it should be understood as 21st of February that year. However, it is possible that Władysław The White died either *pridie Kalendas Martias* or on the Calends of March (*Kalendis Martiis*). Nonetheless, the roman number „I” is visible on the inscription reengraved in the 18th century and, most likely, was already engraved on the original 14th-century epitaph.

Key words: Władysław The White, epitaph in Dijon

PUBLICATION INFO			
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
			
THE AUTHOR'S ADDRESS: Włodzimierz Appel, the Institute of Literary Studies of the Faculty of Humanities of the Nicolaus Copernicus University in Toruń, 3 Fosa Staromiejska Street, Toruń 87-100, Poland			
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of Literary Studies of the Faculty of Humanities of the Nicolaus Copernicus University in Toruń			
SUBMITTED: 2021.07.19	ACCEPTED: 2022.05.02	PUBLISHED ONLINE: 2022.12.14	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

STRESZCZENIE

Autor omawia kontrowersje związane z interpretacją inskrypcji widniejącej na nagrobku księcia Władysława Białego, zmarłego w 1388 r. i pochowanego w katedrze w Dijon. Podważa dotychczasowe ustalenia dotyczące dziennej daty zgonu księcia i dochodzi do wniosku, że jeśli ktoś przyjmuje, że *Vladislaus Albus obiit decimum diem ante Kalendas Martias* 1388 r., to powinien to być dzień 21 lutego tego roku. Niewykluczone natomiast, że Władysław Biały zmarł albo *pridie Kalendas Martias*, albo w same Marcowe Kalendy (*Kalendis Martiis*). Tak czy inaczej rzymska cyfra „I”, widoczna dziś na inskrypcji przekutej w XVIII stuleciu, najprawdopodobniej widniała już na czternastowiecznym oryginalnym epitafium.

Słowa kluczowe: Władysław Biały, epitafium w Dijon

Kiedy przegląda się publikacje dotyczące daty śmierci Władysława Białego¹ i brzmienia upamiętniającej ten fakt inskrypcji, znajdującej się w kościele św. Benigna w Dijon, można odnieść wrażenie, że naukowy spór dotyczący tych kwestii, toczący się lat kilkadziesiąt, znalazł już swoje ostateczne rozwiązanie. Tak jednak nie jest, co wypada mocno podkreślić.

Chcąc zapoznać się z aktualnym *status quaestionis* najwygodniej jest sięgnąć do dwóch opracowań, a mianowicie do tekstu dysertacji Wojciecha Mądrego „Nekropolie Piastów”², powstałej 2012 r., oraz do artykułu Wojciecha Sowali, który do studiów nad epitafium księcia Władysława wnosi wiele nowego, zwłaszcza jeśli chodzi o badania ikonograficzne, dotychczas niemal nieobecne lub niewłaściwie interpretowane³.

We wspomnianej dysertacji czytamy, że: „Władysław Biały zakończył życie w Strasburgu w 1388 r. Dawniejsze opracowania podają za napisem nagrobnym dzień 1 marca jako datę jego śmierci. Ostatnio K. Jasiński przesunął datę śmierci na 29 lutego 1388 r. Uważa on, że datę na nagrobku wyrażoną w postaci: „anno Dni MCCC octuagesimo octavo I Kal. Martii” należy rozwiązać jako przypadającą na dzień poprzedzający 1 marca, czyli w 1388 r. na 29 lutego (ponieważ 1388 był rokiem przestępnym). Swoje ustalenia oparł na dacie śmierci widocznej obecnie na księżącym nagrobku, znajdującym się w kościele św. Benigna

¹ Syntetyczne informacje dotyczące losów tego kujawskiego księcia znaleźć można w biogramach opracowanych przez S.A. Srokę (*Władysław Biały*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999) oraz R. Kabacińskiego (*Władysław Biały*, w: *Inowrocławski słownik biograficzny*, z. 4, red. E. Mikołajczak, Inowrocław 2000).

² W. Mądry, *Nekropolie Piastów*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. nadzwyczajnego PAN Ryszarda Grzesika, Instytut Historii Wydział Historyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012, <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/5117> [dostęp: 12 VI 2021].

³ Zob. W. Sowała, *Od pomnika niespełnionych ambicji do pamiątki narodowej. Dzieje nagrobka Władysława Białego w kościele Saint-Benigne w Dijon*, w: *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. H. Rajfura et al., Warszawa 2020, s. 30–49.

w Dijon. Płyta nagrobna zlokalizowana dzisiaj na południowej ścianie kościoła została w drugiej połowie XVIII w. gruntownie odnowiona, a widniejący na niej napis gotycki zastąpiono współczesnym napisem łacińskim. W tym starszym, prawdopodobnie pierwotnym tekście nagrobnym data śmierci Władysława była podana w postaci: „X Kal. Martii”, czyli 20 lutego. Przechowywane w archiwum departamentalnym w Dijon klasztorne nekrologi podają, że książe Władysław był wspominany w klasztorze 1 marca (wg niektórych nekrologów 2 lub 3 marca) każdego roku. Ta data wydaje się korespondować z datą pogrzebu w Dijon, podczas gdy książe zmarł w Strasburgu, czemu odpowiada dobrze data 20 lutego umieszczona na księżęcym nagrobku. Władysław Biały zmarł zatem 20 lutego 1388 r. w Strasburgu i zgodnie ze swoją ostatnią wolą pochowany został w kościele opactwa benedyktynów św. Benigna w Dijon. Uroczystości pogrzebowe odbyły się 1 marca tegoż roku⁴.

Trzeba zaznaczyć, że przywołany wyżej K. Jasiński w swoim tekście podkreślił, „że ostateczne rozwiązanie spornej kwestii przyniosły dopiero badania Stanisława Sroki nad pobytom Władysława w Dijon”⁵. Dodajmy też, że Stanisław A. Sroka przytoczył nawet tekst pierwotnej inskrypcji uznając najwyraźniej kwestię za ostatecznie wyjaśnioną⁶. Można by stwierdzić, że jest to *opinio communis*, choć czasem szczególnie sformułowana⁷.

⁴ *Ibidem*, s. 93. W cytacie pominięte zostały odsyłacze do literatury przedmiotu. Wypada jednak wspomnieć i o tym, że datę 1 marca część dziewiętnastowiecznych polskich badaczy (na przykład K.W. Wójcicki, J. Leniek, A. Oleszczyński, czy O. Balzer) przyjmowała jako dzień śmierci księcia.

⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 187–188. Autor powołuje się na pracę Stanisława A. Sroki, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, „Studia Historyczne” 1996, 39, 2, s. 151–158

⁶ S.A. Sroka, *Książę*, s. 157: „HIC IACET VIR ILLVSTRIS ET DEVOTUS DOMINVS WLADISLAVS QUONDAM DVX ALBVS POLONIAE MONACHVS HVIVS MONASTERII PER PLVRES ANNOS EXISTENS POSTMODVM DISPENSATVS PER PAPAM PRO SVCCESIONE REGNI POLONIAE OBIIT IN CIVITATE ARGENTINA HIC ELIGENS SEPELIRI ANNO MILL. CCC OCTAVAGESIMO [sic!] OCTAVO X. KAL. MARTII. ANIMA EVIS REQUIESCAT IN PACE. AMEN.” Podając takie brzmienie inskrypcji S.A. Sroka przywołuje w przypisie pracę G. Dumay’a (*non vidi*) i każe porównać ten tekst z tekstami widniejącymi w artykule K. Stronczyńskiego (zob. niżej), u którego wszakże taki zapis daty nie figuruje.

⁷ Józef Śliwiński w najnowszej monografii poświęconej Władysławowi Białemu stwierdza, że „Wprawdzie nie mamy całkowitej pewności, czy rzeczywiście pierwotny napis na grobowcu Białego zawierał X Kal. Martii, ale w sumie należy uznać sprawę daty śmierci Władysława (20 II) za rozwiązana raczej definitywnie przez tego badacza” (sc. S.A. Srokę), zob. *Władysław Biały (1327/1333 – 20 luty 1388). Ostatni książę kujawski. Największy podróżnik*

Kluczowa wydaje się zatem kwestia wspomnianego wyżej „odnowienia” oryginalnego epitafium, co miało nastąpić w drugiej połowie wieku XVIII. To wówczas⁸ domniemana poprawna, oryginalna cyfra „X” miała zostać zastąpiona przez najwyraźniej omyłkowo zapisaną cyfrę „I”. Jednak odnośnie do tej dominującej obecnie wykładni nasuwają się istotne wątpliwości.

Przed wszystkim trzeba zwrócić uwagę na fakt, że w tradycji pośredniej związanej z przekazem interesującego nas epitafium na długo przed „drugą połową XVIII wieku”, czyli przypuszczalną datą wspomnianej „renowacji” epitafium, występuje przed „KAL” cyfra I, a dopiero w drugiej połowie XVII w., jak zobaczymy, pojawia się, i to incydentalnie, cyfra X. W świetle tejszy tradycji również samo brzmienie oryginalnej inskrypcji znacznie różniło się od jej współczesnego brzmienia. Warto zatem przypomnieć, jak przedstawia się owa tradycja pośrednia w świetle dostępnych materiałów źródłowych.

Znawcy zagadnienia zaznaczają, że najdawniejszy przekaz treści epitafium zawdzięczamy Andre Favynowi, który w 2 tomie swego: *Le Theatre d'Honneur*⁹, opublikowanym w 1620 r., przekazał następujący tekst¹⁰:

Hic iacet vir illustris et deuotus Dominus VOLADISLAVS quondam Dux Albus Poloniae, Monachus huius Monasterij per plures annos existens: postmodum dispensatus per Papam pro successionem Regni Poloniae, obiit in civitate Argentina hic eligens sepeliri. Anno Domini Millesimos Trecentesimo Octuagesimo Octauo. I. Kalend. Martij. Anima requiescat in pace. Amen.

Można zatem stwierdzić, że cyfra „I” pojawiła się w tradycji źródłowej na długo przed wspomnianą renowacją nagrobnej płyty wraz z napisem, czyli najpóźniej w roku 1620. Naturalnie sam Favyn mógł czerpać

spośród Piastów, Kraków 2001, s. 108. Nawiasem mówiąc, skoro „definitywnie”, to nie „raczej”, zwłaszcza że datę 20 lutego autor wprowadził do tytułu książki.

⁸ W. Sowała stara się tę datę jeszcze uściślić stwierdzając, że „inskrpcję przekuto pomiędzy pierwszą połową lat dwudziestych [...], a rokiem 1789”. Analiza przekazów ikonograficznych i źródłowych prowadzi go wszakże do dość oczywistego wniosku, że widniejąca na inskrypcji data „musiała być silnie zatarta już w XVII w.”, zob. W. Sowała, *op. cit.*, s. 35.

⁹ *Le Theatre D'Honneur et de Chevalerie ou L'Histoire des Ordres Militaires des Roys et Princes de la Chrestiente* [...], par Andre Favyn, Parisien, Tome second, A Paris MDCXX, Livre VII, s. 1333. Warto zaznaczyć, że już trzy lata później ukazała się angielska wersja tej książki (André Favyn (seu Favine), *The Theater of Honour and Knighthood* [...], London 1623.

¹⁰ W cytacie mogę zachować tylko częściowo oryginalną ortografię (w tekście występują ligatury, tzw. długie „s”, a także niekonsekwentny zapis „u” zgłoskotwórczego i niezgłoskotwórczego).

swą wiedzę z drugiej ręki, a przekazany tekst nie musiał być w każdym szczególe wierny domniemanemu oryginałowi (na co może wskazywać na przykład minuskułna ortografia, także interpunkcja, a ponadto widoczny brak w ostatniej linijce zaimka „*eius*”, który współtworzyłby formułkę: HIC IACET DOMINUS (*taki a taki*) ANIMA EIUS REQUIESCAT IN PACE. AMEN znaną i z innych inskrypcji¹¹). Oczywiście można zakładać, że Favyn podając taką treść epitafium popełnił pomyłkę podobną do tej, jaką popełnił ktoś przy późniejszym „odnawianiu” nagrobnej płyty, czyli zapisał I zamiast X, ale gdyby tak rzeczywiście było, byłby to szczególnie zbieg okoliczności. Raczej należy przyjąć, że pomimo pewnych osobliwości epigraficznych przekaz tekstu epitafium u Andre Favyna może być zasadniczo wierny utraconemu oryginałowi. Dodajmy, że przedstawiony przezeń opis położenia i wyglądu książęcego nagrobka świadczy o tym, że widział go i przy tej okazji poczynił zapis treści inskrypcji¹².

Spójrzmy zatem na kolejny przekaz interesującego nas tekstu inskrypcji, który znajdziemy w wydaniu *Gallia Christiana* z 1626 roku. Czytamy tam¹³:

†Hic jacet vir illustris, et deuotus Dominus Voladislaus, quondam Dux albus Poloniae, Monachus huius Monasterij per plures annos existens, postmodum dispensatus per Papam pro successione regni Poloniae: obiit in Civitate Argentina. Hic eligens sepeliri anno M^o CCC^o octuagesimo octavo, I^o Kal. Martij: Anima eius requiescat in pace. Amen.

Widzimy, że tekst przekazany przez C. Roberta w dużym stopniu pokrywa się z wersją, którą wcześniej zanotował Favyn. Zasadnicza różnica sprowadza się do interpunkcji oraz sposobu zapisania daty

¹¹ Taka formułka widoczna jest na przykład na nagrobku mnicha Jakuba z XIII w., zob. Dijon nr 54: HIC IACET DOMINUS JACOBUS MONACHUS ET ELEEMOSINARIUS ISTIUS ECCLESIAE. ANIMA EIUS REQUIESCAT IN PACE. AMEN, w: *Corpus des Inscriptions de la France Medievale*, 20: *Cote-D'Or*, Textes etablis et presentes par R. Favreau, J. Michaud, B. Mora, Paris 1999 (wydanie znaleźć można pod linkiem: https://www.persee.fr/doc/cifm_0000-0000_1999_cat_20_1 [dostęp: 11 VI 2021]).

¹² „C'est une grande tombe de pierre seulement, elevee de terre de trois doigts, où est gravee l'effigie de ce Prince vestu a la façon des Moynes noirs de Clugny, Ordre de saint-Benoist que tiennent ceux du dict saint-Benigne, sur sa tette est une Couronne Ducale, et aux deux costez sont les Escuts de ses Armes, qui est une Aigle, party d'un Lyon rampant sans Blasons”, *ibidem*, s. 1333.

¹³ *Gallia Christiana, in qua regni Franciae ditonumque vicinarum dioeceses, et in iis præsules describuntur*, Cura et labore Claudii Roberti [...]. Lutetiae Parisiorum M.DC.XXVI, s. 71.

rocznej, natomiast na uwagę zasługuje fakt, że i tu pojawia się rzymska cyfra I przed Marcowymi Kalendami (w poprawnym skrócie „Kal.”).

Kolejnym źródłem może być dla nas książka przygotowana przez Hectora Ioly i wydana w Dijon w 1653 r.¹⁴ I tutaj tekst inskrypcji niemal pokrywa się ze znanymi już nam wersjami, ale zawiera też pewną zmianę. Mianowicie data przekazana przez Ioly ma następującą postać:

Anno Domini millesimo trecentesimo octagesimo octauo primo
Kalendas Martii [...]

„Primo” zapewne *sc. die*, a więc Władysław (tu: VVoladislaus) Biały (Albus) zmarł „pierwszego dnia”. Najwyraźniej Ioly rozwinął rzymską cyfrę „I” (zapewne widniejącą na epitafium) w liczebnik porządkowy (w ablativie), tak jak zapisał całą datę roczną. Jednak „Kalendas Martii” sugerowałoby, że może chodzić o któryś dzień *ante Kalendas*, więc „primo” nie byłoby poprawne. Może więc Ioly zapisał „primo” zamiast „pridie”, co mogłoby znaczyć, że książę zmarł w przeddzień Marcowych Kalend w Roku Pańskim 1388. Takie ostrożne przypuszczenie musi jednak pozostać czystą hipotezą.

Pomimo istnienia pewnych różnic w zapisanej tradycji można zatem stwierdzić, że rzymska jedynka znajdowała się we wszystkich wspomnianych tekstach źródłowych, które powstały w latach 1620–1653, a więc na długo przed wspomnianym „odnowieniem” epitafium.

Jak omawiana inskrypcja (i cały nagrobek) mogła oryginalnie wyglądać, można wyobrazić sobie na podstawie jej zachowanych, rysunkowych kopii. Wojciechowi Sowale udało się dotrzeć do takiej ikonograficznej dokumentacji nagrobka, której części wcześniejsi badacze w ogóle nie znali. Jej analiza doprowadziła go do wniosku, że „najstarsze przedstawienie nagrobka to rysunek wykonany tuszem, z kolekcji Francois Rogera de Gaignieres [...], który stał się wzorem dla trzech grafik przechowywanych w Bibliotece Muncypalnej w Dijon. Jedną z nich reprodukował w swojej pracy Kazimierz Stronczyński [...]”, a „Kolejny rysunek wykonany przed 1725 r., zamieszczony został w rękopisie z opisami i rysunkami miejscowych starożytności, sporządzonym dla Jeana-Baptiste’a Du Tillota (1668–1750), urodzonego w Dijon antykwariusza i bibliofila. Kodeks dotychczas niezauważony przez badaczy, przechowywany w Bibliotece Narodowej w Paryżu pod sygn. Ms. 5052, na kartach od 15r do 20v zawiera wypisy na temat nagrobka Władysława ze starszych dzieł, m.in. *Gallia Christiana*

¹⁴ *Traité de la chambre des comptes de Diion, son antiquité et établissement, ses honneurs, privilèges et prérogatives.* [...] Par Hector Ioly, [...] A Diion M. DC. LIII., s. 4.

czy opracowania Andre Favyna, do których dołączono rysunek”¹⁵. Należy wspomnieć, że podobny rysunek, zwłaszcza jeśli chodzi o tekst inskrypcji, przed Stronczyńskim został przedrukowany w dziele Leonarda Chodźki¹⁶. Ów najstarszy rysunek, reprodukcja u Chodźki oraz kopia widniejąca u K. Stronczyńskiego są tu przedrukowane na następnych stronach¹⁷.

Istotny jest fakt, że na tej „najstarszej” i dwóch innych kopiach interesująca nas data zapisana została jako „I Kal. Martii”, a cały tekst okalający prostokąt nagrobnej płyty wykuty jest liternictwem charakterystycznym dla średniowiecznych epitafiów, i zaczynając się ponad głową Władysława, biegnie w lewą stronę. Badacze zgadzają się co do tego, że taki rysunek zasadniczo może odwzorowywać oryginalny napis jeszcze przed jego przekuciem.

Co ciekawe, i inne rysunkowe reprodukcje, które przedstawiają nagrobek wraz z inskrypcją, już przekutą, choć różnią się od wspomnianych w niej jednym szczegółem (np. liternictwo, treść i układ napisu, imię księcia i jego przydomek), to jednak w zdecydowanej większości również przynoszą znaną nam datę, tj. „I. Kal. Martii”¹⁸. Jedynie reprodukcja widniejąca w artykule Jana Bartkowskiego¹⁹ pomija ową jedynekę (występuje tam samo „Kal. Martii”).

¹⁵ *Ibidem*, s. 33. Niestety autor nie zamieścił reprodukcji tego kolejnego rysunku, ani nie doprecyzował, jakie jeszcze „wypisy” dotyczące książęcego nagrobka znajdowały się w tym kodeksie.

¹⁶ Rycina pochodzi z książki Leonarda Chodźki, *La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque*, t. 3, Paris 1839–1842, s. 477.

¹⁷ Ilustracja pierwsza pochodzi z pracy W. Sowali, ilustracja druga z książki L. Chodźki, ilustracja trzecia to z kolei jedna z kopii opublikowanych przez K. Stronczyńskiego (*Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach, zebrane i objaśnione*, Piotrków 1888, s. 75).

¹⁸ Odsyłacze w układzie chronologicznym, zob.: M. Amanton, *Vladislas Duc de Cujavie, MOYne de l'Abbaye de citeaux puis Benedictin* [...], Dijon 1832, pomiędzy s. 10/11 (krytyczny przekład tej pracy, podpisany przez K. Wł. W., ukazał się w 1864 r. w I. Tomie „Biblioteki Warszawskiej” na stronach 349–366); „Przyjaciół Ludu” 1838, 4, 38, s. 301; A. Oleszczyński, *Wspomnienia o Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach opisy i wizerunki*, Lipsk 1844, s. 100 – co ciekawe, tekst dwakroć przytoczonej tam inskrypcji nie w pełni koresponduje z tekstem widniejącym na rysunkowej kopii); K. Stronczyński, *op. cit.*, s. 73; W. Sowała, *op. cit.*, il. 3. Oczywiście wspomniane publikacje nie wyczerpują listy istniejących kopii nagrobnej płyty, zob. na przykład wspomniany przez W. Sowałę, *op. cit.*, s. 47, rysunek przedrukowany w czasopiśmie „Kółko domowe. Czasopismo poświęcone rodzinom” 1861, 1, s. 22, gdzie po dacie „I. Kal. Mar.” znajduje się jeszcze dopisek „RIP”.

¹⁹ J. Bartkowski, *Wspomnienie historyczne o Władysławie Białym Książęciu na Gniewkowie*, w: *Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, Rok 1869*, Paryż 1870, s. 262 (warto podkreślić, że artykuł ten był napisany w Dijon już w 1850 r.).

il. 1

Źródło: W. Sowała, *op. cit.*, s. 34.

il. 2

Źródło: L. Chodźko, *op. cit.*, s. 477.

Zmniejszona kopija ryciny Paryzkiej.

il. 3

Źródło: K. Stronczyński, *op. cit.*, s. 75.

Tę jednoznaczną tradycję przełamuje dopiero nasz siedemnastowieczny polihistor, ksiądz Szymon Starowolski, który w swym monumentalnym zbiorze inskrypcji²⁰, wydanym w 1655 r., przekazał następujący tekst:

Hic iacet Vir Illustris et Deuotus,
 DOMINVS VLADISLAVS
 Quondam Dux Altus Poloniae.
 Monachus huius Monasterij, per plures annos existent.
 Postmodum dispensatus per Papam,
 Pro successionem Regni Poloniae.
 Obijt in civitate Argentina,
 Anno Domini, M.XXX.LXXXVIII.
 X. Calend: Martij.
 Anima eius requiescat in pace, Amen.

W tym szczególnym świadectwie rzucają się w oczy – po pierwsze, wyśrodkowany układ inskrypcji, po drugie zaś – zaskakująca data dziennej (X. Calend: Martij). Pomijając kwestie ortograficzne („Kalendae” pisane przez C) z tekstu wynikałoby, że księżę Władysław zmarł *decem diem ante Kalendas Martias*, że nosić miał przydomek „Stary” (Altus), a nie „Biały” (Albus), a poza tym pominął Starowolski znaną nam z innych przekazów istotną informację dotyczącą pochówku księcia: HIC ELIGENS SEPELIRI.

Na różnice w inskrypcyjnym brzmieniu zwraca uwagę także W. Sowała, który zarazem dość nieoczekiwanie zaznacza, że wersja Starowolskiego „różni się nieco (moje podkreślenie) od wersji podanej przez literaturę francuską, niewykluczone więc, że Szymon Starowolski odwiedził Dijon przy okazji którejś ze swoich podróży po Francji”²¹. Nie wiem, czy ksiądz Starowolski skopiował tekst inskrypcji *in situ*; raczej nie, a jeśli tak, to przepisałby go z błędami, które podważają wiarygodność tego świadectwa. Z kolei nawet gdyby przyjąć, że wiedzę swą czerpał z drugiej ręki, to nie wyjaśniałoby to kwestii samego powstania różnicy w przekazie najistotniejszego z naszego punktu widzenia miejsca w inskrypcji, tj. daty dziennej. Ta różnica w transmisji łacińskiego tekstu jest bowiem kwestią zasadniczą, a to właśnie data przekazana najpierw u Starowolskiego, a potem widniejąca *in Gallia Christiana* z 1728 r.²² oraz przyjęta przez Gabriela

²⁰ *Monumenta Sarmatarum, Beatae aeternitati Adscriptorum Simone Starovolscio Primicerio Tarnoviensi Collectore, Cracoviae M.DC.LV*, s. 816.

²¹ W. Sowała, *op. cit.*, s. 46.

²² *Gallia Christiana, in Provincias Ecclesiasticas Distributa, in qua series et historia archiepiscoporum, episcoporum, et abbatum [...]*, Opera et studio S. Mauri, Tomus Quartus, Parisiis M.D CCXXVIII, s. 691. W tekście inskrypcji imię księcia zostało zapisane jako Voladislaus,

Dumaya²³, stała się następnie podstawą dla datowania zgonu księcia na dzień 20 lutego. I tę datację, niejako w opozycji do dawniejszych polskich historyków, akceptują nasi współcześni badacze, rozróżniając niekiedy datę śmierci księcia i jego pochówku²⁴. Wydaje się więc, że Starowolski (lub jego źródło) przekazał tekst, który nie był wynikiem bezpośredniej lektury epitafium (może raczej lektury nekrologów opactwa w Dijon²⁵ lub jakichś benedyktyńskich annałów?), i dlatego poinformował tylko o dacie śmierci księcia (obiit in ... Anno ...), a pominął informację o miejscu jego pochówku. Czy rzymskie X było tu wynikiem zwykłej pomyłki, czy też wynikało z lektury jakiegoś pozainskrypcyjnego źródła, trudno definitywnie rozstrzygnąć. Tak czy inaczej jego osobliwy przekaz dał podstawę nowej interpretacji daty zgonu Władysława Białego.

Zanim kwestię tę przeanalizujemy, powróćmy jeszcze do transmisji tekstu. Otóż w źródłach pisanych znajdziemy kolejny wariant daty śmierci księcia, błędny, a jednak powielany. Za najwcześniejszą w tej materii możemy uznać informację przekazaną w „Annales Benedictini” z 1656 r.²⁶ Czytamy tam, że mnich Władysław (*nostris ordinis Monachus, Vladislaus*) otrzymał papieską dyspensę, gdy został ze wspólnoty wezwany (*a coenobio evocatur*) do objęcia korony Polski (*ad sceptrum et diadema Poloniae*). Po drodze jednak zachorował (*in itinere morbo correptus*), a ponieważ wiedział, że lepiej umrzeć w habicie i w klasztorze niż w królewskiej purpurze (*in cucullo ac coenobio mori quam in purpura et Regno*), to chciał jak najprędzej być z powrotem zanieiony do swojego klasztoru św. Benigna *quamprimum ad suum S. Benigni Monasterium reportari voluit*), w którym i pochowany został z takim epitafium:

Hic iacet vir illustris, et deuotus Dominus Boladeslaus, quondam Dux Albus Poloniae, Monachus huius Monasterij per plures annos existens: postmodum dispensatus per Papam pro successione Regni Poloniae, obiit in Civitate Argentina, hic eligens sepeliri. Anno Domini 1381. Anima eius requiescat in pace.

jego przydomek jako Albus, a data w brzmieniu: *anno M. CCC. XXCVIII. X. calend. Mart.* Sposób jej zapisu w szczegółach jest więc nieco odmienny od przekazu Starowolskiego.

²³ G. Dumay, *Epigraphie Bourguignonne. Eglise et abbaye de Saint-Benigne de Dijon*, Paris–Dijon 1882, s. 38 (*non vidi*).

²⁴ Tak na przykład wspomniany wyżej Stanisław A. Sroka, *Książę*, s. 157. Por. K. Jasiński, *op. cit.*, s. 188.

²⁵ Por. S. Sroka, *Książę*, s. 157, przyp. 40, oraz K. Jasiński, *op. cit.*, s. 188.

²⁶ *Annales Benedictini quibus potiora Monachorum eiusdem ordinis merita ad compendium referuntur*. Auctore R.P.F. Gabriele Bucelino [...], A° 1656, s. 74.

Co zaskakujące, tę roczną datę powielają niektóre późniejsze źródła²⁷, także nasz Stanisław Szczygielski, który wprost czerpał z annałów benedyktyńskich²⁸, zachowując jednak poprawne brzmienie książęcego imienia (Vladislaus). Szczygielski także wspomina o tym, że książę w drodze rozchorował się, a że rozumiał, że użyteczniej będzie „umrzeć w klasztorze (tj. w habicie), a nie w purpurze” (*quod sciret utillius esse in Coenobio quam in purpura mori*), wolał być przeniesiony z powrotem do klasztoru, w którym i został pochowany („Anno Domini 1381”) pod epitafium, którego treść znamy. Ta sama, zwięzła data, zapisana wszakże cyframi rzymskimi, pojawia się również w tekście wydany w Paryżu w 1688 r.²⁹

By dopełnić obrazu trzeba również wspomnieć i o tym, że w tradycji źródłowej pojawiają się jeszcze pewne subwarianty związane z dzienną datą śmierci/pochówku księcia. Oto w wydanej w Lyonie w 1667 r. książce Charlesa Freveta³⁰ znajdziemy znany nam tekst inskrypcji z datą odmiennie wszakże zapisaną od dotąd wspomnianych, a mianowicie: *anno Domini 1388. Kalend. Martij*, co bezdyskusyjnie wskazywałoby na dzień 1 marca 1388 r.³¹ Podobnie konkretną datę, zapisaną inaczej niż dotąd wspomniane, znajdziemy jeszcze w *Remarks* autorstwa Johna Brevala, wydanych w 1738 r. w Londynie³². Wedle tekstu: *Voladislaus ... Altus*

²⁷ Na przykład *Topographiae Galliae [...]*, Amsterdam 1661, s. 163 (tekst jest niemal identyczny; data śmierci zapisana cyframi rzymskimi) oraz *Istoria dell'eroiche attioni di Vgo il grande [...] Con la Cronica dell'abbadia di Fiorenza [...] La galleria sepolcrale [...]* Del P.D. Placido Puccinelli [...], In Milano M.DC.LXIV, s. 110; w przytoczeniu inskrypcji pojawia się tu *BO-LADESLAVS Dux Albus* oraz data w brzmieniu: *An. Domini m.ccllxxxj*.

²⁸ *Aquila Polono-Benedictina In qua, Beatorum et Illustrium Virorum Elogia, Caenobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia quoque et progressus: Ordinis D. P. Benedicti Per Polonia, et eius Sceptis subiectas Prouincias breuiter describuntur; item duplex fulcrum Ordinis subleuandi, cum Appendice diuersarum eiusdem Ordinis Congregationum, proponitur*. Auctore R.P. Stanislao Szczygielski [...], Cracoviae 1663, s. 147.

²⁹ Zob. *Les Antiquites Et Recherches des Villes, Chasteaux, Et Places Plus Remarquables de France [...]* Par Andre du Chesne [...] Seconde Partie, A Paris M.DC. LXVIII, s. 310 (tutaj: *Boladislaus* oraz *Anno Domini M. CCC. LXXXI*).

³⁰ *Traité de l'abus et du vray soiet des appellations qualifiees de ce nom d'Abvs*. Par Charles Frevet [...], Seconde edition [...]: Tome Second A Lyon M. DC. LXVII, s. 84.

³¹ Identyczną datę (*anno 1388 calendas (calendis) martii*) odnotowuje M. de SAINT-ALLAIS w książce pod wielce znaczącym tytułem: *L'art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et autres anciens monuments [...]*, Tom Deuxieme, A PARIS 1818, s. 198. Zob. także J. Bartkowski, *op. cit.*, s. 262: „ANNO MCCCLXXXVIII KAL. MARTII”.

³² *Remarks on Several Parts of Europe, Relating Chiefly to Their Antiquities and History. Collected upon the Spot In several Tours since Year 1723 [...]* Vol. II. By John Breval, London M.DCC.LXXXVIII, s. 46. Przed zacytowaniem inskrypcji autor stwierdza wyraźnie, że książę: „dy'd in Exile at Strasburg [...] and was bury' at St. Benigne's, pursuant to his own Desire”.

(zmarł /został pochowany) *Anno Domini MDCCCLXXXVIII. Pridie Kal. Martii*, a więc w ostatni dzień lutego roku 1388. Niejako na marginesie warto przy okazji zauważyć, że John Breval był zatem poprzednikiem Kazimierza Jasińskiego w przyjmowaniu takiej chronologii.

Tak, jeśli chodzi o inskrypcyjny zapis, wygląda – naturalnie w pewnym uproszczeniu – tradycja źródłowa. Co z niej wynika? Otóż:

1. Że oryginalnym zapisem daty było (i jest): „I. Kal. Martii”;
2. Że jeśli ktoś przyjmuje inną datę, nie powinien powoływać się na przekaz inskrypcyjny, ponieważ świadectwo Starowolskiego w tej materii wydaje się mało wiarygodne;
3. W przekutym tekście, obecnie widniejącym w kościele św. Benigna, w stosunku do oryginału brak formuлки: *Anima eius requiescat in pace. Amen*. Ponadto oryginalne MONASTERII zostało zastąpione przez COENOBII, podobnie jak ALBVS przez ALTVS.

Pozostaje teraz do omówienia kolejne zagadnienie, a mianowicie kwestia interpretacji oryginalnego zapisu inskrypcyjnego: „I. Kal. Martii”, ponieważ był on różnie rozumiany. Pomoże nam przy tym odwołanie się do wiadomego sposobu rzymskiego rachowania dni i sposobu ich zapisywania.

Jak wiadomo, liczone „wstecz” (ante), a dzień, od którego liczone, wliczany był do rachunku. Stałymi cezurami danego miesiąca były Kalendae (I), Idus (XIII lub XV) i Nonae (V lub VII); dni je poprzedzające określane były jako „pridie” (Kalendas, Nonas, Idus):

Układ dni w lutym		
13 lutego	Idus	Februae
[...]		
20 lutego	X	ante diem deimum Kalendas Martias
21 lutego	IX	ante diem nonum Kalendas Martias
22 lutego	VIII	ante diem octavum Kalendas Martias
[...]		
26 lutego	IV	ante diem quartum Kalendas Martias
27 lutego	III	ante diem tertium Kalendas Martias
28 lutego	II	pridie Kalendas Martias
1 marca	I	Kalendae Martiae

Na przykład 20 lutego to dziesiąty (X) dzień przed Kalendami Marcowymi (I). Można przyjąć, że pierwszy marca zwykle mógł być poprawnie zapisany bez owej „I” jako Kal. Martii (= Kalendis Martiis). W takiej sytuacji nie byłoby żadnych wątpliwości i rację mieliby ci historycy, którzy przyjmowali, że Władysław Biały zmarł „1 marca 1388 r.”, a było ich niemałe grono.

Inna sprawa, że występująca w inskrypcji cyfra „I” mogła zaskakiwać i być niejako *luce clarius* odczytywana jako pierwszy (I) dzień (*prima dies*) miesiąca Marca (*mensis Martii*), czyli Kalendy, albowiem nie można było czytać *primum diem ante Kalendas*, chyba że ktoś chciałby traktować ową jedynekę jako osobliwy zapis „*pridie*” (tj. przeddzień Kalend Marcowych)³³; jeśli tak, to dopiero przy takiej wykładni można by przyjąć, że książę zmarł w ostatnim dniu lutego. A ta ostatnia propozycja też miała (ma) swoich zwolenników. Skoro zaś luty w owym 1388 r. był przestępny, w grę wchodziłby istotnie 29 dzień tego miesiąca.

Sytuacja się bardziej komplikuje, jeśli ktoś przyjmuje za pewnik (a tak dzieje się w najnowszych publikacjach), że Władysław Biały zmarł: *ante diem decimum (X) Kalendas Martias*, czyli 20 lutego. Pomijając zgoła kruche podstawy takiego założenia, sprzecznego, jak widzieliśmy, z przekazem inskrypcyjnym, wpadamy w inną pułapkę. Skoro bowiem w roku 1388 luty miał dni 29, to *ante diem decimum Kalendas Martias* wypadło wówczas 21 lutego! Do wyliczenia należałoby bowiem dodać tzw. *bisextus*, tj. dzień w roku przestępnym dodawany w kalendarzu pomiędzy 24 i 25 lutego!

Tak czy inaczej owo wspomiane już „definitywne rozstrzygnięcie”, czyli datowanie śmierci księcia Władysława Białego na 20 lutego, należy odrzucić (ewentualnie na rzecz 21 lutego)³⁴.

Jedna jeszcze kwestia wymaga zastanowienia, a mianowicie czy data widniejąca na inskrypcji oznacza datę zgonu księcia, czy datę książęcego pochówku? Treść inskrypcji bywa bowiem niejednoznacznie rozumiana. Wiadomo, że zmarł w Strasburgu, wiadomo, że na własne życzenie został pochowany w Dijon; ale do którego wydarzenia odnosi się data „I. Kal. Martii”? Sądzę, że zgonu, ale w tej kwestii wypada przywołać znaczącą uwagę K. Jasińskiego, który, co prawda w odniesieniu do średniowiecznych nekrologów, stwierdził, że „pewna dowolność w tym zakresie występuje”, a „noty obituarne dotyczą najczęściej dnia śmierci, niekiedy (znacznie rzadziej) dnia pogrzebu [...]”³⁵.

³³ Podkreślmy, że już K. Jasiński marginalnie w przypisie zaznacza, że „Dzień 1 III byłby według kalendarza rzymskiego zapisany jako „*kalendis Martii*” lub według obecnego sposobu oznaczania dnia, stosowanego w XIV w. także we Francji, jako „*prima dies (mensis) Martii*”. Z czym po prostu wypada się zgodzić. Trudniej jednak pogodzić się z wnioskiem w zdaniu następnym: „Jeżeli przed „Kal.” występuje cyfra „I”, to dowód, że w pierwotnym napisie musiała występować także cyfra rzymska”, *op. cit.*, s. 188.

³⁴ Jeśli bowiem gdzieś znalazłoby się jakieś wiarygodne świadectwo, dotąd nieznanne, że książę zmarł rzeczywiście X. Kal. Martii, to w takiej sytuacji data 21 lutego powinna być zaakceptowana już bez żadnych wątpliwości.

³⁵ K. Jasiński, *op. cit.*, s. 188. Zarazem zaznaczył wszakże, że data „I Kal. Martii” jest, jego zdaniem, „pomyloną datą dzienną śmierci Władysława Białego”.

Il. 4. Fotografia ze strony: <http://www.empreintes-medievales.fr/galerie/bourgogne> [dostęp: 12 VI 2021], na której zobaczyć można centralnie umieszczoną na ścianie kościoła św. Benigna, pomiędzy dwiema innymi płytami, nagrobek księcia Władysława Białego, a nad nim tablicę kommemoratywną, upamiętniającą fakt podniesienia płyty z posadzki i jej odnowienia za sprawą księcia Władysława Czartoryskiego w 1869 r.

Na tym stwierdzeniu można by poprzestać. Przedstawione rozważania nad kontrowersjami dotyczącymi inskrypcji z Dijon³⁶ chciałbym jednak zakończyć pewnym (idealistycznym?) postulatem. Otóż może warto by zadbać o to, by w tamtejszym kościele św. Benigna, może pod nagrobkiem księcia Władysława, została umieszczona jakaś tabliczka, na której upubliczniona byłaby domniemana treść pierwotnej, oryginalnej inskrypcji w brzmieniu:

†HIC IACET VIR ILLVSTRIS ET DEVOTVS DOMINVS
VLADISLAVS DVX ALBVS POLONIAE MONACHVS HVIVS

³⁶ Dostępne fotografie (zob. na przykład W. Sowała, *op. cit.*, s. 32) nie pozwalają odczytać całej inskrypcji w jej pełnym brzmieniu. Tekst po przekuciu, ale w szczegółach najwyraźniej mało czytelny, zdaje się oddawać Emile Montegut, u którego inskrypcja ma jednak miejscami kuriozalne brzmienie: „Hic jacet, vir illustris, Wladislaus, dux allus [sic!] Poloniae, monachus hujus coenobii per plures annos, postmodum dispensatus per papam pro successionem regni Poloniae. Obiit in civitate Argentina, hic eligens sepeliri. Anno MCCCLXXXVIII. I. Kalen. Marii” [sic!]. Zob. E. Montegut, *Souvenirs de Bourgogne*, Paris 1872, s. 40.

MONASTERII PER PLVRES ANNOS EXISTENS POSTMODVM
DISPENSATVS PER PAPAM PRO SVCCSESSIONE REGNI POLONIAE
OBIIT IN CIVITATE ARGENTINA HIC ELIGENS SEPELIRI ANNO
DOMINI M.CCC.LXXX.VIII· I· KAL· MARTII · ANIMA EIVS
REQVIESCAT IN PACE. AMEN.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Sources and Studies (Źródła i opracowania)

- Amanton M., *Vladislas Duc de Cujavie, MOYne de l' Abbaye de citeaux puis Benedictin [...]*, Dijon 1832.
- Balzer O., *Genealogia Piastów*, Kraków 1895 (wyd. 2, Kraków 2005).
- Bartkowski J., *Wspomnienie historyczne o Władysławie Białym Książęciu na Gniewkowie*, w: „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego” w Paryżu, Rok 1869, Paryż 1870.
- Breval J., *Remarks on Several Parts of Europe, Relating Chiefly to Their Antiquities and History. Collected upon the Spot In several Tours since Year 1723 [...]* vol. II. by John Breval, London M.DCC.XXXVIII.
- Bucelino G., *Annales Benedictini quibus potiora Monachorum eiusdem ordinis merita ad compendium referuntur*. Aucthore R.P.F. Gabriele Bucelino [...]. Typis Joannis Praetorij A° 1656.
- Chesne du Andre, *Les Antiquites Et Recherches des Villes, Chasteaux, Et Places Plus Remarquables de France [...]* Par Andre du Chesne [...] Seconde Partie, A Paris M.DC. LXVIII.
- Chodźko L., *La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque*, t. 3, Paris 1839–1842.
- Dumay G., *Épigraphie Bourguignonne. Eglise et abbaye de Saint-Benigne de Dijon*, Paris–Dijon 1882.
- Favreau R., Michaud J., Mora B., *Corpus des Inscriptions de la France Medievale, 20: Cote-D'Or. Textes etablis et presentes par Robert Favreau, Jean Michaud et Bernadette Mora*, Paris 1999 (wydanie znaleźć można pod linkiem: https://www.persee.fr/doc/cifm_0000-0000_1999_cat_20_1 [dostęp: 11 VI 2021]).
- Favyn A., *Le Theatre D'Honneur et de Chevalerie ou L'Histoire des Ordres Militaires des Roys et Princes de la Chrestiente [...]*, par Andre Favyn, Parisien, Tome second, A Paris MDCXX, Livre VII.
- Fevret Ch., *Traité de l'abus et du vray sviet des appellations qualifiees de ce nom d'Abvs*. Par Charles Fevret [...], Seconde edition [...]: Tome Second A Lyon M. DC. LXVII.
- Ioly H., *Traité de la chambre des comptes de Diion, son antiquité et établissement, ses honneurs, privilèges et prérogatives*. [...] Par Hector Ioly, [...] A Diion M. DC. LIII.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Leniek J., *Władysław Biały*, odbitka z „Przewodnika Naukowego i Literackiego”, Lwów 1887.
- Kabaciński R., *Władysław Biały*, w: *Inowrocławski słownik biograficzny*, z. 4, red. E. Mikołajczak, Inowrocław 2000.
- Maurus S., *Gallia Christiana, in Provincias Ecclesiasticas Distributa, in qua series et historia archiepiscoporum, episcoporum, et abbatum [...]*, Opera et studio S. Mauri, Tomus Quartus, Parisiis M.D CCXXVIII.
- Mądry W., *Nekropolie Piastów*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. nadzwyczajnego PAN R. Grzesika, Poznań 2012, UAM Wydział Historyczny, Instytut Historii, <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/5117> [dostęp: 12 VI 2021].
- Montegut E., *Souvenirs de Bourgogne*, Paris 1872.
- Oleszczyński A., *Wspomnienia o Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach opisy i wizerunki*, Lipsk 1844.

„Przyjaciel Ludu” 1838.

Puccinelli P., *Istoria dell'eroiche attioni di Vgo il grande [...] Con la Cronica dell'abbadia di Fiorenza [...] La galleria sepolcrale [...] Del P.D. Placido Puccinelli [...]*, In Milano M.DC.LXIV.

Robert C., *Gallia Christiana, in qua regni Franciae ditonumque vicinarum dioeceses, et in iis praesules describuntur. Cura et labore Claudii Roberti [...]*. Lutetiae Parisiorum M.DC.XXVI

Saint-Allais de M., *L'art de vérifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et autres anciens monuments [...]*, Tom Deuxieme, A Paris 1818.

Sowała W., *Od pomnika niespełnionych ambicji do pamiątki narodowej. Dzieje nagrobka Władysława Białego w kościele Saint-Benigne w Dijon, w: Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. H. Rajfura, P. Szwedo, B. Świadek, M. Walczak, P. Węcowski, Warszawa 2020.

Sroka A.S., *Książę Władysław Biały w Burgundii*, „Studia Historyczne” 1996, 39, 2.

Sroka A.S., *Władysław Biały*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożog, Kraków 1999.

Starowolski Sz., *Monumenta Sarmatarum, Beatae aeternitati Adscriptorum Simone Starovolscio Primicerio Tarnoviensi Collectore, Cracoviae M.DC.LV*.

Stronczyński K., *Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach, zebrane i objaśnione*, Piotrków 1888.

Szczygielski S., *Aquila Polono-Benedictina In qua, Beatorum et Illustrium Virorum Elogia, Caenobiorum, ac rerum memorabilium Synopsis, Exordia quoque et progressus: Ordinis D. P. Benedicti Per Polonia, et eius Sceptris subiectas Prouincias breuiter describuntur; item duplex fulcrum Ordinis subleuandi, cum Appendice diuersarum eiusdem Ordinis Congregationum, proponitur. Auctore R.P. Stanislao Szczygielski [...]*, Cracoviae 1663.

Śliwiński J., *Władysław Biały (1327/1333 – 20 luty 1388). Ostatni książę kujawski. Największy podróżnik spośród Piastów*, Kraków 2001.

Topographiae Galliae [...], Amsterdam 1661.

Wójcicki K.W., *Książę Biały*, w: *Szkice historyczne i z domowego życia niedawno ubiegłej przeszłości*, Kraków 1869.

NOTA O AUTORZE

Włodzimierz Appel – profesor zwyczajny w Katedrze Filologii Klasycznej UMK, jest autorem wielu artykułów i recenzji, publikowanych także w czasopiśmie zagranicznych, oraz kilku książek. Zajmuje się literaturą grecką, epigrafiką, leksykografią i historią nauk o starożytności.

ABOUT THE AUTHOR

Włodzimierz Appel – Professor Ordinarius at the Department of Classical Studies at University Nicolaus Copernicus University in Toruń. He is a published author, both in Poland and abroad, of several articles, books and reviews. He specializes in Greek literature, epigraphy, lexicography and history of classical studies.